

3. Панок В. Г., Ткачук І. І. (2019) Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.

4. Про визначення здоров'я згідно ВООЗ. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/health>.

5. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudynu>

УДК 37.026.

Рябовол Лілія Тарасівна,

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

МОДЕЛЬ НАВЧАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ У СТАРШІЙ ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ ДЛЯ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ

Громадянська освіта (ГО) – педагогічний / освітній феномен, багатоаспектне суспільно-педагогічне явище. Поряд із національно-патріотичним та військово-патріотичним вихованням, ГО є складовою частиною державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, нею мають охоплюватися всі види (формальна, неформальна, інформальна) та всі рівні освіти і всі вікові групи громадян [4]. Особливу роль наразі відіграє загальна середня освіта, зокрема старша профільна школа, коли продовжується активне формування світогляду особистості, розвиток свідомості, зокрема національно-патріотичної, передусім шляхом сприйняття певних суспільно-державних / національних цінностей (державні символи, історична пам'ять, українська мова, народні традиції), цінностей демократії, насамперед щодо захисту прав людини і громадянина, критичного мислення, взаємоповаги, відкритого спілкування та ефективної співпраці, особистої ефективності.

ГО – «сукупність систематизованих знань, умінь, навичок, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, пов'язаних із ідеями демократії та верховенства права, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та

здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей» [4]. Її метою, відповідно до ч. 5 ст. 5 Закону України «Про освіту», є «формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина» [3]. Українську громадянську ідентичність у п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону України «**Про основні засади** державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» визначено як «стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством» [4]. Отже, поняття ГО та української громадянської ідентичності корелюють щодо сприйняття громадянином України цінностей Українського народу та демократичного суспільства, що підтверджує їхній взаємозв'язок, зокрема обумовленість української громадянської ідентичності громадянською освітою.

Вітчизняною теорією та методикою навчання суспільствознавчих дисциплін із урахуванням зарубіжного досвіду обґрунтовано різні способи реалізації ГО та засвоєння учнями її змісту. Основним серед них є безпосередньо процес навчання, в рамках якого виокремлюють декілька форм: монопредметну («Громадянська освіта» як навчальний предмет / курс інваріантної або варіативної частини навчального плану закладу загальної середньої освіти); поліпредметну (комплекс навчальних предметів); наскрізну (відтворення ГО у змісті всіх предметів). Ефективним способом впровадження ГО є також створення у школі демократичного середовища, в якому діє самоврядування, підтримується діалог між учасниками освітнього процесу [5, с. 54]. Демократична організація шкільного середовища, життя шкільної громади, що передбачає консолідацію педагогічної спільноти та учнів навколо розробки цілей і завдань школи, розглядається як необхідна складова / умова реалізації шкільної ГО [2, с. 54].

ГО має проходити через всі освітні галузі (мовно-літературну, математичну, природничу, технологічну, інформатичну, соціальну і здоров'язбережувальну, мистецьку, фізичну культуру). Відповідні навчальні предмети мають істотний потенціал щодо формування громадянських та соціальних компетентностей, пов'язаних з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей. Однак, визначальною наразі є громадянська та історична освітня галузь.

Метою навчання ГО в нашій моделі навчання є розвиток громадянських якостей особистості, громадянських та соціальних компетентностей, що передбачають усвідомлення учнем української національної та української громадянської ідентичності і виявлення громадянської стійкості; готовність до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України, незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу; спроможність діяти як відповідальний громадянин; стійке усвідомлення свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством, повага до державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей України, розуміння їх важливості для становлення держави [1]. Послідовна реалізація компетентнісного підходу з опорою на попередній досвід, знання, уміння, навички учнів, а також підтримання позитивної мотивації є однією з методичних умов реалізації пропонованої моделі навчання.

Як сукупність визначених знань, умінь, цінностей та ставлень ГО має бути глибоко інтегрована у зміст навчальних предметів громадянської та історичної освітньої галузі, насамперед історії. Йдеться про інформацію щодо самобутності, соборності, волі й гідності, героїчної боротьби Українського народу за утвердження суверенітету власної держави, ідеалів свободи, поваги до Конституції і законів України, соціальної та громадянської

активності й відповідальності, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності й територіальної цілісності України. Йдеться також про знання, пов'язані з ідеями демократії та верховенства права, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей. Слід реалізувати **міжпредметні зв'язки з навчальними предметами інших освітніх галузей, зокрема мовно-літературної. Це сприятиме формуванню поваги до української мови як атрибуту національної держави, а твори художньої літератури можуть бути використані як джерела інформації про героїчні періоди історії України та її давні зв'язки з європейськими країнами для підтвердження спільних цивілізаційних витоків.**

Громадянські та соціальні компетентності за своєю сутністю це – здатності реалізовувати й захищати права та свободи людини і громадянина та свідомо й відповідально виконувати обов'язки, підтримувати розвиток демократичного громадянського суспільства й утверджувати верховенство права, брати активну участь у суспільному житті. Очевидно, що їх розвиток потребує такої методики навчання ГО, яка передбачає залучення учнів / учениць до відповідної діяльності, активність кожного / кожної з них. На виконання цього завдання доцільно використовувати **інтерактивні та інформаційно-комунікативні технології, при цьому, відповідною методичною умовою є послідовне їх застосування й ускладнення, наприклад, від міні-дискусій до повноцінних дискусій у різних форматах не лише на уроках, але й у позакласній роботі. В основі обговорень мають бути актуальні проблеми класу, школи, територіальної громади, суспільства.** Використання проблемних завдань / запитань сприятиме розвитку творчості, креативності учнів, альтернативності мислення у випадках, коли проблема має кілька варіантів рішення. У процесі проблемного навчання ГО слід організовувати дослідницьку діяльність учнів зокрема у формі проектів, як групових, так й індивідуальних. Для ефективного розвитку **якостей свідомого громадянина, вмінь активної участі доцільно проводити дидактичні ігри,**

як рольові, так і ділові, до прикладу імітація засідання ООН, органу законодавчої влади, міської чи сільської ради, парламенту закладу освіти з обговоренням нагальних питань / законопроекту [7, с. 204].

Особливою у нашій моделі для виконання завдань ГО є роль практичних занять (це – заняття, які спрямовуються на закріплення і застосування набутих знань (вирішення пізнавальних завдань репродуктивного і творчого характеру) й унаслідок цього їх поглиблення та розширення, а також вироблення практично, а у старшій школі – й професійно, значущих умінь і навичок, формування ціннісно-емоційного ставлення до предмета вивчення й, на цій основі, моделей поведінки у різних ситуаціях у правовому контексті [6, с. 47]). Власне практичні заняття дають можливість організувати роботу учнів з різними інформаційними джерелами, забезпечувати розуміння й критичне осмислення учнями відповідної інформації, переосмислення нових знань у теоретичному, практичному, ціннісному аспектах, доповнюючи систему громадянських знань, умінь, навичок та цінностей учнів.

ГО не обмежується навчанням як таким, натомість, має бути системою, цілісним комплексом заходів, цілеспрямованих на розвиток свідомого громадянина, здатного брати активну й відповідальну участь у житті громади, суспільства, держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт профільної середньої освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25.07.2024. № 851. URL: <http://surl.li/gkpmly>
2. Круглашова А. М., Ротар Н. Ю., Цікул, І. В. Громадянська освіта в умовах безпекових викликів і загроз: навч. посіб. Чернівці, 2022. 184 с.
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://surl.li/fjrvtk>
4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <http://surl.li/hrxbwt>
5. Ремех Т. О., Пометун О. І. Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти : методичний посібник [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 222 с. URL: <http://surl.li/xkcytj>
6. Рябовол Л. Т. Система навчання правознавства учнів основної і старшої школи : дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2015. 600 с.
7. Рябовол Л. Т. Шкільна громадянська освіта як чинник утвердження української громадянської ідентичності учнів. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 3. С. 199-206. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3-199-206>